

представник короткої і, на жаль, не розвинутої в своїх засобах і можливостях передмогилянської доби київської: менш рухливий, вразливий і експансивний, ніж Смотрицький, але далеко глибший і органічніше зв'язаний з традицією, ніж він. Менш, далеко менш талановитий, ніж Вишенський, але ближче зв'язаний з динамікою життя. В великій київській трійці — Плетеницького, Борецького, Копистинського — він найбільш повно відбиває цю динаміку на літературному полі, і тим більшим мусим уявляти його вплив у цьому культурному руху. Його писання, згромаджений ним матеріал і ідеологія стали сучасним книжникам за невичерпане джерело для всяких компіляцій — не тільки тутешнім, але й московським, і я думаю, що, пошукавши в болгарській, сербській, румунській книжності, там теж знайшовся б не один рефлекс його богословської публіцистики. Повторюю, в його творчості лежить один з секретів раптового відродження Києва як культурного, богословського центру не тільки України, а і всього східного православного світу, що раптом принесла перша четвертина XVII віку.

Віршування лаврського гуртка. Друга група продукції лаврського гуртка, на котрій я вважаю потрібним спинитися трохи ширше, — це його віршування. Не бозна-як інтересні з чисто літературного становища, досить убогі з артистичного погляду, вони означають все-таки певний, безсумнівний етап у розвитку літературної форми і техніки і в загальній перспективі літературного руху цього століття становлять помітне явище, з котрим треба ознайомитись.

Ми бачили в попереднім¹ боротьбу “некунштованого руського віршу” чи, як його зневажливо прозивають деякі новіші дослідники, — римованої прози, з кунштованим шкільним одностайним рівноскладовим. Львівська школа писувалась цим руським віршем не тільки, мабуть, тому, що її дидаסקали не володіли силабічною технікою, а також, я думаю, і через те, що вони дивились на рівноскладовий

¹ В т. V, с. 482 і далі.

вірш як на латинську витівку, “новизну” і не хотіли від цього нерівноскладового вірша переходити на силабічний рівноскладовий. Але лаврський гурток рішуче пішов тут новими течіями. Так як у риторичі — в проповідництві — Копистинський, при всім своїм традиціоналізмі, вважає потрібним присвоїти собі схему схоластичної проповіді, з її штучним поділом, формальним приступом, пропозицією і т. д., так і в поезії лаврський гурток засвоює і популяризує прийняті в сучасній польській поезії форми принагідних, okazійних віршів, панегіриків, шкільних діалогів, орацій і декламацій, їх схоластичну, силабічну, римовану рівноскладову форму, робить з них ужиток при своїх виданнях, при нагоді пускає спеціальні такі “підносні” публікаційки, а старому некунштованому віршеві, устами Копистинського, висловлює вже недвозначну погорду (в наведеном вище відзиві про віршу Смотрицького на хіротонізантив). Своїм авторитетом він дає право громадянства цим новим шкільним кунштам, помагає їм укорінитись на ціле століття або й більше в шкільному життю, в широких кругах, відки цей силабічний вірш потім переходить і популяризується в широких народних масах, викликаючи різні імітовані форми, і таким чином, як я сказав, бере участь у творенні нових форм словесної продукції.

Першим спеціалістом цього віршованого куншту виступає Памво Беринда. Ще перед своїм переходом до Києва, можливо, в ролі дидаскала Львівської братської школи, він спорудив збірничок святочних декламацій на зимові свята і видрукував у Братській друкарні, присвятивши їх як типограф “на коляду” місцевому владиці Тисаровському і “велебному пресвітерству міста Львова” під заголовком: “На Рожество Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа вѣршѣ для утѣхи православным христіаном”. Як одна з найраніших збірок таких шкільних декламацій, перша проба віршованого діалогу вона звернула на себе останніми часами увагу дослідників, була передрукована і піддана літературному розборові¹ і має право на місце також і на цих сторінках.

¹ А. Сычевская. Памва Беринда и его вирши на Рождество Христово и другіе дни, “Чтенія Нестора”, XXIII, 1912 (передрук тексту з вступними відомостями про автора і твір). С. Щеглова, Один

Книжечка починається присвятою, в якій вияснюється, що складено її з віршів, “декламованих дітками”:

В Христа збавителя дня / того народженьє
 И з высокости бозско / го нас навѣженьє
 Кролеве перскіє па / на свѣта почтили,
 Же го с троякими по / дарки привѣтили:
 З миром, з кадилом и з зло / том го витаючи,
 Богом и человекѡм Хри / ста вызневаючи
 А иж я нендзный злота / и сребра нѣ маю,
 Ото чим могу, тым тя, / пане мой, витаю.
 Пане милостивый и / отче превелебный,
 Пастыру добрый, церкви / Христовой потребный,
 Веспол з велебным презви / терством мѣста Лвова,
 Которых рада к збудова / ню завше готова —
 Речій которые бы ку / хвалѣ божей были
 И людій до целю зба / венья приводили, —
 Не взгоржаючи праце / ю слуги твоего
 Малаый колос убого / го жнива моего
 Прийми, архиере / ю великій значный,
 Яко в речах не похиб / не дѣльный и бачный,
 С чесными мнѣ отцы през / витерми своими,
 Вѣрными в всем съслу / жителями твоими,
 За Коляду и щодрый / день книжечку тую —
 Праздника зацного на / памятку святую.
 Котрая то през дѣток / есть деклямована,
 И для утѣхи на день / тот з друку выдана.
 Претож ей нынѣ за / коляду мѣную
 И за щодрый день с худо / бы спул офѣрую.
 Так святительства ваше / го превелебности,
 Яко и цной презвитери / львовских вдячности
 В всем поволным слуго / ю хотячи быти
 И пожиток собою / церкви учинити
 Якобы слава твоя, / отче, проквитала
 Кгды бы ся с книг хвала бо / жая помножала.

По цій присвяті, видрукованій дрібнішим друком на звороті титулової картки, наступає “пролог”, виголошений, очевидно, першим отроком: 20 двостишних строф з поздоровленням з різдвом до людей, з закликком радісно його стрічати і гідно приймати:

Христос на землі, весе / ло пану спѣвайте,
 Честь и хвалу имени / его отдавайте:
 Же нам як вѣрным рачил / дочекати дати,
 День свѣтлый нароженя / его оглядати.

“*Вторый отрок*” (25 строф) оповідає, в часі теперішнім, в ролі свідка подій, що сталося в Вифліємі, і висловлює гадку, що було б добре розпитати пастухів, “Котрых, там они речій / самовидци были И що ся за таємниц / очне насмотрили”. Тоді *третій* отрок, очевидно, з найменших, виступає з закликком (одна строфа тільки): “Єст ли ту кто с пастухов / нех ся озывает И о тых то речах с по / вѣстью выступает”. *Четвертий* коротко (4 строфи) оповідає, що з самих пастухів нема нікого, але єсть один, такий, “котрий нераз з ними ся зносил” і розпитував про все: “Тот вам тот статечную / справу может дати, Що от пастерув вифле / емских могл слыхати”. Тоді *п’ятий* отрок, представляючи цього, “о речах ведомого”, в довшій декламації (85 строф) оповідає, що він чув від пастухів: повторює, як чув у першій особі, як їм з’явився ангел і післяв їх до Вифлієма, де все вони побачили, як він їм сказав: “Іосифа, матку и / дитя повитое, Где нас зараз зняло ве / селя обфитое. Большая бо вѣм нас там / свѣтлость освѣтила и умѣтность мовы / до нас приступила”. Вони почали прославляти Христа, його матір, Йосифа, ясла, вертеп, Вифлієм — ці прославлення становлять центр декламації. Потім пастухи оповідають, як вони попросилися з Христом і повертали додому.

Зо всего теды Богу / честь и хвалу давши
 И так з Вифлеемом ся / пѣйкне пожегнавши
 И з далечка зась знову / хмы ся уклонили,
 Хоть простачкове, чим мо / гли, Пана почтили.
 И преч юж отшедши по / чали сѣми спѣвати
 И з радости оноє / гойне выскакати —
 През поле до стад своих / що вскок ся маючи,
 В пищалки весело со / бѣ заграваючи.
 Потом пѣсни почали / хмы просто складати
 И при музыцѣ пастыр / ской корикговати.
 Наконец кгда мы юж до / кошарнь своих пришли,
 Таме хмы як и перше / все зась вцале нашли
 Где теж и овечки нам / веселья додали,
 Кгда сѣмы им в пищалки на / шѣ разне заграли

Бо, бегучи, поча / ли рѣзко скакати,
 Радости и веселья нам збыть додавати;
 По горах и падолах / ся уганяючи,
 Нас скоки своїми у / добро мысляючи

(ст.251–268).

По цім “шестий отрок” коротко (14 строф) зазначає тему про королів “астролатрів” (на боці: звѣздослужителів) — “Я бым тыж о астролат / рах кролех промовил, На що-мся ачколвек зо / всѣм и не готовил Вшак же хотѣл бы-м о них / змѣнку учинити И скунд ся взяли філе / ортом (на боці — празднолюбцем) обяснити”. Але кінець кінцем відступає цю тему “другому”, щоб не наприкрятися слухачам, обмежується тільки загальними побажаннями, щоб сучасне громадянство знайшло собі добрий приклад в учинках трьох королів.

Тоді “седьмий отрок” теж доволі коротко (23 строфи) оповідає про прихід королів-волхвів, їх дари і значення їх приходу і, “занежавши на он час” довгу історію, щоб не “бавити” слухачів, закликав їх заспівати з пастирями ангельської пісні — “Слава в вышних”, що, мабуть, і була при тім виконувана школярським хором. По сім наступає “епілог”, виголошений, очевидно, *восьмим отроком* (52 строфи). Він описує благодать і радість, принесену на землю Христовим народженням:

Земля которая тернье / и осет плодила,
 Тая нынѣ хлѣб небес / ный буйно зродила.
 Земля, котрая венц пля / цом была до бою,
 Тая ся стала кгрунтом / вѣчного покою.
 Земля, котрая мѣстцем / была для выгнанцов,
 Тая способна ест для небесных мешканцов,
 И котрая пред тым зав / ше ворогована,
 Тая юж ест покоем вѣчным варована.
 О диво, правда, як солн / це, на землю възшла,
 И справедливость зась з не / ба на землю пришла.
 С таковым ся овозом / земля показала,
 Якого нѣкгда пред тым / с себе не давала.

Щоб достроїтися до цієї загальної радості, декламатор хоче споминати саме тільки радісне. На пам’ять йому приходять сумна доля дітей, побитих Іродом за Христа. Він не

хоче її оповідати, щоб не розбивати радісного настрою, але таки не втерпів, щоб не змалювати цього образу:

Що при тойже справе през / Ирода ся стало —
 Як ся много дѣток о / ных позабывало.
 Видячи тиранн, же ся / з него насмѣяли,
 Кгды го три кролеве / стороною минали,
 Як ся там окрутне розъил / тиран суровый
 И с понудливости вы / дал декрет таковой:
 Абы всѣх дѣточек ме / щизни не живити
 И вколо Вифлеема до / щяду побити —
 Розмаите дѣток не / винных мордюючи
 Христа межи ними ша / ленец шпикгуючи.
 Невинняток, которым / бы му задѣлали,
 За що бы слушне горла / свои подавали,
 Умыслил тиранн не слуш / не пренаходити
 И в буйной крови цных дѣток / меч свой омочити.
 Оные то там дѣточ / ки свякготливые,
 При персях маток своих / збыт пещотливые,
 З яким ся жалем з матей / ками розставали,
 Кгды их катове з рук им / смутных вырывали.
 Як там смерть срокгая кож / дого не минула,
 И кров з них буйными рѣ / ками поплынула.

Але не треба заглиблюватись у ці смутні спомини — “Вшеляких смутков и фра / сунков занехаймо, С пастухами оними / богу хвалу даймо”. Отже, фіналом цього діалогу був знов-таки, правдоподібно, хоровий спів шкільної братії.

Як бачимо, діалог цей доволі слабкий у діалогічній формі: її робить тільки виклик “третього отрока”, що на нього потім нібито відповідають інші декламатори. В ґрунті речі це збірка монологів, віршованих орацій, так само, як і ті вірші на дальші свята різдвяного циклу, що займають другу половину книжечки (картки 12–18).

Маємо тут коротку віршу Стефанові першому мученикові (що святкується другого дня різдва). Дві вірші на обрізання (одна цілком коротка, 7 строф), друга трохи довша — “На приклад дітям християнським”, аби вони собі брали приклад з малого Христа, що знайшовся в храмі (тема Євангелія, що читається на Новий рік): “В науць трѣвати а ро / дичов шанувати”. Наводить ще інші біблійні при-

клади дітям, що кінець кінцем зводяться на науку “при вѣрѣ отцевской мощно стояти”. Далі небезінтересна вірша (23 строфи) на честь св. Василя (що святкується того ж дня, першого січня) в формі похоронного плачу його громади з приводу його смерті, що віддає, очевидно, прийняті традиційні форми таких плачів у Галичині:

Отишол нам оповѣ / дач слова, отишол!
 И покою власного / иднач с свѣта зышол!
 Отишол пастыр, яко / го трудно поискати:
 Трудно бовѣм го иншій / может целувати.
 Ой ой, юж уста Васи / ліевы устали,
 Котрые венц отпур є / ретикум давали!
 Ей, не стуйте ж, же язы / ка того не стало,
 Котрым ся, як мечем, є / реси поськало.
 Пред ним бовѣм як пред у / страм всѣ уходили,
 Котрые едно правдѣ / противными были.
 Голосу ся его, як грому, лякаючи,
 Языку як лысканю¹, не стерпѣваючи.
 Ей, встань, о пастыру, встань / церков боронити
 И з неприятelmi о / ню досыть чинити.
 Якобы ся потужность² твоя указала,
 Кгды ся будет тобою церков ратовала —
 Пастырем добрым неба от Бога наданым
 З ласки духа святого ясне поволаным,
 Ей встань, отче, нех бы ся церков ратовала
 И всѣм иншим на приклад тебе указала.
 Тысь бовѣм skutком (самим)³ слув твоих доказав,
 Кгды же съ ведлуг науки и живот указав.

Натомість досить довга декламація “на Феофанію альбо Богоявлення” (64 строфи) не дає чогось інтересного; досить вона сіра і монотонна; відзначу тільки кінець, де автор заповідає подібний цикл святочних вірш на великодній цикл: “Хотячи ся вѣскресе / нia домѣстити И на Христос — воскрес зно / ву рифмы зложити, Чим могучи пресвѣтлый день оный здобячи И “вѣистину вѣскрес” / до себе мовячи”.

¹ Блискавиці.

² Сила.

³ Я додав це слово — його бракує до метру.

Після цієї вірші, дрібнішим друком — таким, як присвята, — надруковане віршоване післяслово “До чительника” (20 строф). Автор просить його ласкаво і “вдячно” прийняти цю книжку, вважаючи більше на його “хуть” (добру волю), ніж на художество (умѣтность), і або “дати місце” цій книжці, або, коли цей читач уважає себе “ученишим”, нехай “рачить иншую написати” — “которые рифмы (що їх читач напише), певне бу / дуть мѣсце мѣли И за преднейши ся / у всѣх розумѣли”. Аби тільки не було “заздрості” — без неї все добре, “Там приязнь плынетъ и все / доброе походитъ”. Коли це писання автора буде “вдячно прийняте” і його добра воля відповідно оцінена, то він знайде для видання і щось значніше, з святих старих авторів, таке, що й церкві стане на пожиток:

А тоє наше хоть ся / в порывч¹ написано,
 Быле бы ся що єсть с хо / ти всѣм указано, —
 Противно чому кгда вдяч / ность будет видати,
 Будет ся тыж и що знач / ного выдавати,
 Иле що бы з авторов / святых старых было,
 А ними ся пожиток / церкви учинило.

Таке це невеличке, але інтересне писаннячко, яке не тільки виявляє нові літературні течії, але й дає їм певні директиви.

Рівняючи його до іншої віршової літератури, треба йому признати певну, хоч і не дуже велику вартість. Автор не йде невільничо за чужими взірцями. Докладний аналіз, переведений над цією збіркою С. О. Щегловою — спеціалісткою в релігійно-віршовій літературі — виявив тільки дуже загальні, з невеликими виїмками², аналогії з церковною

¹ Нашвидку.

² До таких належать отсі паралелі:

Претож невѣсты хотѣте быти паннами,	Жены дѣвствуйте, да Христовы будете матере (слово Григорія Вел. на Різдво).
Абысте през чистость были Христу матками.	Вифлеем нарицает ся дом хлѣбу (поученіє на Різдво, в Великих Мінеях).
Нынѣ Вифлеем, дом хлѣба, церковь Христова	

учительною словесністю і з польськими релігійними віршами, так що ці порівняння підчеркують тільки незалежність автора від літературних взірців. Тільки дуже загальні риси бере він із своїх джерел: Св. Письма, богослужебного матеріалу тощо. Правда, його власна літературна інвенція не визначається яскравістю. Його образи доволі монотонні й сірі. Круг ідей доволі бідний, і не раз можна стрінати буквальні повторення на протязі цієї невеличкої книжечки. Але все-таки він дещо приносить нове і небанальне, як це тільки що відзначене голосіння над померлим владикою, що, почистивши від деяких церковностей, аж проситься поставити коло “руського плачу” Себ. Кльоновича. Або ота маленька буколіка — образ веселих пастухів, що бозна через кілька рук заблукала від Вергілієвих пастухів і дала оригінальний рефлекс, не подібний до польських пастирок. І образ побивання дітей не зовсім мертвий, хоча й бракує йому глибшої емоції. Емоції, темпераменту взагалі бракує авторові, та й іншим віршарям: проробляючи таку, мабуть, не легку “кунштовану” операцію з метром і римом, вони, видно, вважали, що ся штука вистає за все і робить зайвою які-небудь художні прикраси мови. Риторична симетрія, котрої приклад я дав на с. 109 (“*Земля, которая*” тричі починає строфи одну за другою), стрічається рідко¹, і це майже одинока риторична фігура, коли не рахувати простих і негативних порівнень, доволі невибагливих. Структура фраз і спосіб вислову доволі ясний, полонізмів порівняно не так багато. Вірш тринадцятискладовий з цезурою після сьомого складу, витриманий через усі декламації (подекуди недотриманий, очевидно, через помилку, може, навіть друкарську, — як, наприклад, зазначення на с. 111). Але цезура дуже часто нефортунна, розриває слова цілком не можливим для нинішньої декламації способом, і взагалі акцент

¹ Подібна симетрія з прологу:

Нынѣ нас солнце зе Вско / ду справедливости
 Навежает всѣх з гоино / и добротливости,
 Нынѣ проклятьство за грѣх / от нас отступает,
 А на тых мѣст благосло / венъство наступает.
 Нынѣ теды всѣ радуй / мося в духу гоине,
 Пану своєму приго / товившися стройне.

вірша з наголосами слів розминається цілком, так що теперішньому декламаторові треба б великої штуки, щоб це продекламувати.

Хоч Беринда обіцяв продовження цього віршувального куншту, але до цього, здається, не прийшло. Слідом за виданням цієї книжечки його запрошено до літературної праці до київського гурту, і йому довелось засісти за богословську роботу. По тодішнім поняттям це була далеко почесніша і потрібніша робота, ніж піїтика, і тому, може, він залишив віршувальний куншт іншим. Але можливо, що під впливом Беринди, за його вказівками, зложений був панегірик Плетеницькому, виданий якраз після того, як Беринда став на працю в Києві: “Възерунк цнот превелебного в Бозѣ его милости господина отца Елисея Плетенецкого, архимандрита кievского монастыря Печерского и проч., друквано в святой великой Лаврѣ Кіево-Печерской року 1618”. Перший продукт нового кунштованого віршування, який маємо з Києва, підписаний поза тим незвісним іменем якогось Олександра Митури, цілком ідентичний з різдвяними віршами Беринди своєю фактурою (так само двостихові тринадцятискладові вірші, з цезурою після сьомого складу), поділ на частини з окремими титулами, присвята *на коляду* з деякими стилістичними подібностями з колядою львівською (і з характеристичним для Беринди піетизмом для Балабанів, фундаторів Стратинської друкарні, перенесеної до Києва), може бути так, як і різдвяні вірші, вислідом занять Беринди піітичеським художеством з молодшим наростком лаврської школи. Автор, як побачимо зараз, виразно говорить про себе як про новика, що виступає на новій, перед тим “неумітній” ниві.

Твір у сумі значно менший від львівських віршів, разом 85 строф на шести маленьких карточках. Розклад відворотний: дев’ять окремих вірш, по 8–9 строф кожна, з побожним побажанням або компліментом на кінці кожної. Потім “промова”, присвята і на самім кінці коляда. Я почну з неї:

Кождый вѣрный сего дня / духом веселися
 А на пристѣе Христові / пильне готови ся.
 Он к нам з неба на землю / позволил зступити
 Бы от влады шатана / могл освобити
 Люд, творене рук своих / и так ся понижил,

Же ся до нас, нендзников, / ведлуг тѣла зближил.
 Яко ж его витати, / о то ся стараймо,
 Як може быть напенкней / в тоє потрафляймо.
 Доки чинѣм всѣ сполне / за то повѣщене,
 Же през пристѣе на землю / справил нам збавене.
 Абы теж день тот святыи / свого нароженя
 В веселю дал отправт(ь), / просѣм узыченя¹.

В “промові” (присвяти) автор рекомендує свою працю “Як першій мой колоск неродного жнива (неродного — очевидно, в значенні неврожайного), котрого в невмѣтностъ обфита есть нива” (можна це розуміти про самого “невмѣтного”, початкуючого автора і загальніше — про київський переліг). Звиняється з своєї смілости і прирівнює своє бажання описати “на аркуші паперу” цноти і заслуги шановного архімандрита — “Чого б и сам Цицеро не могл доказати” — з замислом вилити море до викопаной на березі ями:

Збытней своєї смѣлости / велце ся дивую,
 Же ся речей великих / — простак — подеймаю:
 Цноты твои, о отче, / всему свѣту явны,
 А в кмѣне² православных / велице похвалны.
 Границею обвести / в аркушу папѣру,
 Котрым до величеня / нѣхть не найдет мѣру.
 А власне подобенство в той мѣрѣ найдую,
 И собѣ то за власност(ь) слушне приписую
 Якбы хто в дол море выляти ся важил —
 Того нѣгды не допнет, бы яких штук зажил.

Але певен, що його “персона в шедивости цная”³, що всіх ховає в ласці і ніким не погорджує, не погордить його скромною колядою, як “оний монарха, котрый воды троха / Не гордѣвши рад принял /, хочай была плоха, Кгды убогій подданныи чинил то зычливе”.

¹ Панегірик цей досі аналізовано з боку змісту, особливо в згаданій вище (с. 26) статті Голубева; кілька уваг про взаємовідносини “Візерунка” і “Вірш на рождество” в тій же статті Щеглової, с. 88.

² Громада.

³ Шановна своєю сивиною.

Славословія починається від герба (“клейноду”) Плетеницьких (перша частина панегірика, дев’ять строф) — інтегральна частина кожного тодішнього панегірика, що тепер починає культивуватися на нашій ґрунті. Хрест, місяць і зірки, представлені на їх гербі, звичаєм таких панегіриків толкуються як символи високих чеснот цієї фамілії:

То их броня была и ест(ь) крестом звитязати
И прикладным житем svým як слонце сіати.
Нехай прето слава их дотоль не вступует,
Поколь мѣсяць з звѣздам бѣг свой отпрауует.

Потім у розділі “На урожене” (8 строф) прославляється рід Плетеницького “Же с(ь) вышол з фамілії продков знаменитых, Котрым о! не дармо тот клейнот даровано, Кгды ж их вѣры и цноты завше дознавано”. Потім “Статечность в вѣрѣ” (8 строф), похвала персональним чеснотам Плетеницького:

От кореня доброго / овоц особливый:
Был родитель побожный / — сын естъ святобливый¹,
Кгды ж ся жадным не хочет / вѣтром уносити
И вѣры правдивой / никгды отступити.
Нѣ зач² маеш намовы, / не дбаеш подарков,
Легче важиш безбожных / глупых их³ посварков и т. д.

Потім в чотирьох розділах конкретніш описуються діла і заслуги Плетеницького для київського осередку. З огляду на визначний (рідкий у віршах) їх інтерес наведу їх в цілості:

Праца и старане о релѣи старожитной.
Подчас праве⁴ утисков, / подчас бѣд церковных
Подчас ей турбацій / и невчасу полных
Тебе, отче, бог преизрѣл⁵ / опекуном быти,
Тебѣ церков поручил от злых боронити.

¹ Епітет-титул монашого стану.

² Заніщо.

³ Чи не натяк на монастирську опозицію. Див.вище с. 44.

⁴ Саме, якраз.

⁵ Пол.: *przeyrzał*.

Якож видим на око хентное отаране,
 Видим кошту, здоровя, / збыт нешановане;
 Невчас¹ собѣ за роскош покладаеш быти,
 Жебы² православія моглесь боронити.
 Не глядиш ся на вѣк свой, шедивости³ полный,
 Не борониш ся працы нѣкгда быти волный.
 Яко вѣрный служебник у пана своего,
 В день и в ночи вставичне чуючій до него.
 Который ты пастырем до своего стада
 Обрал быти: жадная абовѣм завада
 В паствѣ ся не находить сторожи твоєи,
 За що даст ти корону Бог хвалы своєи.

Фундоване монастирей и церквей

Що теж о побожности треба прекладати:
 Слухи слушна укывши, очом волю дати⁴
 Абы явне оныи тоє оглядали
 И збожности⁵ дѣл твоих / свѣдоцтво выдали
 Свѣдчить панян монастыр / праз тебе зряженный
 В монастыру Печерском / пенкне споряженный⁶.
 Свѣдчить не мнѣй и город Кіевского мѣста,
 Сличне з коштом в будынку церковного мѣстца.
 Не мнѣй свѣдчит Радомышль, з ним Городок⁷ сполне,
 Як дома в них божиі збудовалесь гойне.
 И всюды где но⁸ колвѣк естес(ь) преложным,
 Церков, шпитал(ь), убогій не ест(ь) обнажоным.
 То бовѣм твоя роскош, то твоє старане,
 Абы церкви, убогим было выховане.
 За що бысь з Христом для нас убогим спочивал,
 Котрый любячим его небо наготовал.

¹ Невигоду.

² Аби тільки.

³ Сивини.

⁴ Говорити не з поголосок, а про очевидні діла.

⁵ Сили, багатства.

⁶ Жіночий Вознесенський монастир, фундований Плетеницьким поруч з Печерським.

⁷ Маєтності Печерського монастиря.

⁸ Но, іно-тільки.

Преложенство

Здало ся ми теж еще / о том припомнѣти,
 Не яком Бог зезволил / преложоным мѣти
 Мѣсцу тебе, о отче, / цнот високолетных,
 Которого облоки / преч минают лестных.
 А на яком же — свѣдчить он Патерик славный
 За оных святых мужев / в христіанствѣ давных¹,
 Котрых тѣла святыи / за скарб повѣрено,
 Не змѣроный, о отче, / и в опеку ть² дано.
 За которых цным житем ест теж збудованый
 Цный монастыр Печарскій, дивне фундованый,
 А за твоим усилным старанем зряжений
 И в охендозствѣ³ церкви сличне оздобленый.
 Котрая ест през волю бозскую зряжена —
 Гисторія певная о том освѣдчена.
 Онои съ умиловал сличную оздобу,
 За що возьмеш от Бога в небѣ нагороду.

Фундоване друкарнѣ

И тоєи теж цноты молчать не годится:
 Хто бы против того был, глупым подобится,
 Которые бы намнѣй о тоє не дбають,
 Же мудрыє под лаву славу их вкидають.
 Ты, як велце потенжный в учинку горливым,
 Ведеш (яко мовят) рій / в дѣлѣ святобливом.
 Бось повскресил друкарню / припалую пылом
 Балабана, цнот великих, речю и теж дѣлом⁴.
 Он за благословенством / отца нам святого
 Удался до ремесла / (могу речи) цного.
 Та зась яко милостник / церкви збыт ревнивый,
 Хотѣл и допялесь то, / яко не лѣнивый:
 По зестю его з свѣта друкарню воскресити
 И през выдаванье книги церков украсити
 Кгды ж ся церков божая през ню⁵ помножает,
 И в догматех отцевских сличне проквітаєт.
 Нехай же ти стокротне Бог то нагородит,
 А щастье противное нех нѣ в чом не шкодит.

¹ В друк. очевидна помилка — давный.

² Замість: ти — тобі.

³ Урядженню (полонізм).

⁴ Самим ділом (річ і діло тут тавтологія).

⁵ Друкарню.

Як бачимо, стиль простий, прозорий, без вишуканих порівнянь, символіки й натягання прикладів. Фактура вірша значно краща, ніж у різдвяних віршах; наголоси краще сходяться з метричним акцентом, цезура не ріже слів посередині. Строфічна будова, як і в львівських віршах, переважно відповідає логічним періодам, рідко трапляються переноси слова з одної до другої або з стиха до стиха, як, напр., у вірші “Преложенство”. Коли б спуститися на здогад, що цей Митура був учеником Беринди на київському ґрунті (а може й привезеним зі Львова), то треба було зробити висновок, що Беринда значно поступив у розумінні віршової техніки, — і Митура був учеником дотепним. На жаль, більше його творів не бачимо.

Присяжним майстром чи спецом від віршування з лаврського гурту з’являється, як уже згадувалося, Тарасій Земка. Але від нього не маємо чи не знаємо досі якихось більших віршованих творів, а самі невеликі, переважно “епіграми на клейноти”, чотиростихи, часом трохи більше — як дванадцятистрофна вірша на герб Долматів 1624 р. або віршована передмова до читателя в акафістах 1625 р., нарешті — двостишні¹ епіграфи (мотта) до синаксарних статей “Пісної Тріоди”². Всі вони писані двостишними строфами тринадцятискладового розміру, як і вірші Беринди та Митури. Я наведу дещо з того як взірці цього віршувального куншту.

Передмова до читача акафістів — “Читателю ієромонах Тарасій Л. Земка здравія и спасенія зичит”:

¹ Одна тільки чотиростихова.

² Ось більш-менш повний каталог цих творів (я переглянув і доповнив список, зроблений пок.Отроковським у його статті про Земку, цитований вище): 1) Вірша на герб Долматів у “Бесідах на Діяння” 1624 р., 2) Вірша в акафістах 1625 р. (16 строф), 3) Чотиростих на герб Копистинського в “Толкованнях на Апокаліпс” 1625 р., 4) Вірш з 12 стихів на той же герб у “Пісній Тріоді” 1627 р., 5) 16-стих на честь Балабанів у “Лексиконі Беринди” 1627 р., 6) Чотиростих на герб Могилів у “Поученнях Доротея”, 7) 12-стих на честь Могили в “Літетургіярії” 1629 р., 8) Нерівноскладовий віршик в “Імнології” 1630 р., 9) Одиннадцять епіграфів до синаксарів “Пісної Тріоди” 1631 р. Вони не підписані, але про авторство Земки трудно мати сумніви — див. цитовану статтю ак. Перетца про синаксари, с. 49.

Ісус сладкій и добрый, / в дарах преоквитный,
 Чителнику набожный, / — скарб вѣрного скритый,
 Идет к тобі, хочячи / быти похвалений,
 Абысь теж ты от него / был убогословеный¹.
 Схили прето голову, / сердцем умилися,
 “Ісусе мой пресладкій” / волай, прослезися
 Уста твои з розумом / нехай ся злучають,
 Жаль за грѣхи и сповѣдь / нехай єдність мають. —
 “Спасителю” мовячи / — заглядь мой фрасунок,
 Котрый маю от врагов, / а дай ми ратунок... і т. д.

в кінці:

Ісусе наш, виждь враги лютыя над мѣру,
 Узброєны и на нас, и на нашу вѣру,
 И выбав нас, и храни от всѣх их навѣтов,
 Доступили жебысмо небесных обѣтов².

Вірш на герб Долматів:

Защний клейнот Долматов и в церкви презацных,
 И в Речи Посполитой услугою значных,
 Христіанству што служить все то в себѣ маєт,
 Гды своими гранями в гербѣ объясняет...
 Рыцер ужа хибкою держачий рукою
 Значить, же был наполнен мудростю святою;
 Котрую пан залецал, з межи наук многих —
 Жеб по смерти кождый мѣл друзей от убогих...
 Трубы значать проповѣдь, в которой ся кохал
 А для тои голосу типографіи дал³,
 Жебы трои языка троими трубами
 Типом на свѣт плынули якобы устами.
 С тых мѣр, о Константине, тыи ти Бесѣды
 Церков даєт, зычачи, жебысь на обѣды
 Небесныи был прошон и там чествованный
 За тот банкет Науки⁴ всѣм от тебе даный⁵.

¹ Тут буде зайвий склад, коли прочитати це слово повно.

² Матеріали для іст. книжн. справ., с. 133.

³ Натяк на дотацію К. Долмата друкарні, вжиту на видання “Бесід”.

⁴ Велика літера в оригіналі.

⁵ Матеріали, с. 103.

“Епіграма” Копистинському в “Пісній Тріоді” 1627 р.:

В Копистенських клейноть мѣсяць из звѣздою,
 Архімандрите печер / скій, славни тобою,
 Жесь отмѣнил свѣт в Духа, и в всѣх освѣчаеш,
 Проповѣдью, книгами / и житьем сіаеш,
 Свѣтячи як нѣгдысь Ко / пистенскій Міхаил,
 Стрый твой, где на Премыслской / епископїи жил.
 Мѣй же Мѣсяць, — Захарї / є, Богородицу в цнотах¹.
 Преподобных зась, звѣзды, / абы в твоих роботах —
 Вѣра православна / и дѣток швиченье
 На ратунок ближнему, церкви споможенье,
 И мѣсяць и звѣзды уставне сіали²
 Копистенских в особѣ твоеї высловляли³.

Похвала Могилі:

Петра — скала, Петр — Камень. От петры тоєи
 Бѣ верховный апостол, иже от своєи
 Исповѣди наречен, многих Петром быти⁴,
 Даде, и Христа сыном божїим учити.
 От него же ты, отче / всепреподобнѣйшїй,
 Петре, архимандрите, / пастырю честнѣйшїй,
 Имя приєм и хотя / сердцем и устнами
 Христа исповѣдати / Богом присно с нами —
 Се же, в евхаристїи: / повелѣ издати
 Литургиар, ея же / ради благодати,
 Дасть ти Христос, сын божїй, / ясти свое тѣло,
 Кров пити, Петром же быт(ь) на той петрѣ цѣло⁵.

Як бачимо, щодо фактури вірші стоять нижче від “Візерунка” Митури. Вислів менш ясний, але не без дотепу в символічних і геральдичних поясненнях; трапляються вислови досить красовиті — як от труби друкарські і “бенкет науки”, але їх приходиться виловлювати з цих купок нарубаного схоластичним метром шутру.

¹ Вірш 15-складовий. Місяць оточений зірками — символ Печерської Лаври, часто потім подаваний на печерських виданнях.

² Вірш 12-складовий.

³ Треба: виславляли. Матеріали, с. 175–6.

⁴ Бути каменем для багатьох.

⁵ Матеріали, с. 198.

Єсть, крім того, кілька непідписаних невеличких віршів, аналогічних з Земчиними, але трудно сказати, чи маємо і тут його діла, чи це вироби інших лаврських піітів. Таким, напр., присвятий вірш Гр. Долматові в “Апокаліпсі” 1625 р., де маємо таке побажання до його повернення до православної церкви:

А як естєсь ку врагом / телесным валечный,
 На всѣ боки концами / страшный и безпечный, —
 Так — дасть ти Бог — кгда к Орто / доксіи ся вернеш,
 Всіх валчачых на цноты / снадне встеч обернеш¹.

Тепер я ще хочу звернути увагу на нерівноскладові композиції. Одна належить молодшому Беринді Стефанові і міститься в деяких примірниках “Бесід на посланія апостола Павла” 1623 р., в додатковому зшитку — разом з присвятами Ф. Копистинському.

На останній картці читаємо таке великоднє поздоровлення Плетеницькому: “Великодный дар в Христь превелебному его мл. отцу кир Єлісею Плетенецкому, архимандриту печерскому кїевскому и проч., пану добродѣви моему милостивому и всѣм их мл. благородным паном презацного клейноту сего, о вдячное принятия просячи покорне офѣрованный”. Під ним великий хрест і місяць — знаки Плетеницьких — і в них вірш:

Крест пресвятыи
 Єст вѣдомый
 Же през него
 Прадѣдного
 Грѣха юж естесмы волными,
 Ис(ус) Христом संबожденными,
 З о(т)хлань пекла тмы вѣчной
 Сподоблены хвалы небесной.
 И чим справил —
 Тож зоставил
 Гасло своим
 Правовѣрным.

Крест звѣздами гафтований
 Константину оказаний
 Знак звиязства мѣл оный цар
 На поганы, от Бога дар.
 Леч то певно —
 Не даремно
 Плетенецким
 Яко вѣрным
 Крест теж за герб ест надано
 Бо святолюбивость узнано
 В том дому.

¹ Матеріали, с. 195.

А иж кресты
 У иных сут(ь) знаки просты
 Ту зась годне
 И пристойне
 Его носят
 И не зложат
 Нѣгды з своих зацных рамен,

Доколя им станет времен.
 Звитажайте ж всѣх противных,
 Жіючи в тисушо¹ лѣтних.
 Чворозначный²
 Клейнот зацный
 Под час святый
 Описанный

При Крестѣ ест(ь) мѣсяц ясный,
 Освѣщает дом их зацный. —
 Тых за герб свой уживают
 И в славу ся помножают

В которой абы долго жили,
 Потом небо наслѣдили,
 Христе Въскресшый, даруй им
 Трідневным встаніем своим.

Превелебнѣйшій в Бозі милостивый отець архимандрите, пане и добродѣю мой! Пресвѣтлым трідневнога Христова въскресенія днем св. Іоанна Златоуст. Ап. Бесѣд дволѣтних, от в. вел(ебности) нам врученых прац съвершенный конец и одпочиненя взявши а в мѣсто того за великодный дар клейнот прозацный вщ. велеб(ности) з найнижчыми службами отдаючи, прошу Господа Бога, абы он для размноженя хвалы его святой и на утѣху нас зычливых слуг вщ. велебности при добром здоровю в долгій вѣк ховати рачил. Ун(ижоный) их сл(уга) Стефан Берында тип(ограф) 1623”³.

Подібний же великодній дарунок — тільки цим разом колективний від цілої друкарні являє собою “Имнологія си есть пѣснословіе Албо пѣснь през части писмом мовленаа⁴ на день въскресенія Господа нашего Іисуса Христа пану, пастыру, опекунови и добродѣви своему през дѣлатели в типографіи в даруночку низко принесенаа. В типографіи святяга великія чудотворныя Лавры Печерскія кіевскія року 1630”.

¹ Треба: тысящох.

² Хрест у гербі Плетеницьких має з правого боку чотири перехрестя, з лівого тільки одне, як “Пилява” Потоцьких має два перехрестя з лівого боку, а з правого три.

³ Матеріали, с. 79.

⁴ Прошу звернути увагу на характеристичну мішанину староболгарських кінцівок з староруськими (мовленаа — въскресенія), що взагалі помічається в печерських друках цього часу і являється, очевидно, свого роду книжним снобізмом.

Ясне велебному и свѣтлопреподобнѣйшему (!) господину є. мл. господину отцу и пастыру своему кир Петрови Могилѣ, архимандриту святаго чудотворныя великія Лавры Печерскія кієвскія, воеводичу земель Молдавских на славных ст(и)х(и)ров Пасхи пѣснь празнична цѣлованія сѣгласно поют, иже в типографіи (на боці: “Се же и акростихіс”, треба читати перші букви строф, і виходить “Петрови Могилы архимандриту святаго великія Лавры Печерскія кієвскія воеводичу земл(ь) молдавских”).

Въскресенія день

Пан наш гды з мертвых встал нынѣ преславно,
 Як пророкове о том рекли давно,
 Явился женам, потым и Петрови,
 Жебы он знати дал и всему дворови, —
 Єдинадцатем учніом затѣрвожоным,
 Жидов пострахом розне роспужоным,
 Подзначаючи, же мѣл старшим быти,
 Котрого власность єст иных учити¹.
 Тебе, отче наш, Петре преподобный,
 Иж Х(ристо)с камень — камень тя оздобный
 Сему даровал мѣсцу пресвятому,
 Матки своєї — ведлуг тѣла-дому²
 Ровне теж залецил о нем повѣдати
 Тым, котрых рачил под твою власть дати.
 Што в том єст, толко же собі любовным
 Показал тебе, и Петрови ровным.
 Оному зровнал для владзы порядку,
 Собѣ улюбил — для твоего статку:
 Же и сам в цнотах къ Богу ся зближити
 Прагнеш, и своих к тому ж спорядити.
 Въскресенія день теде прясный,
 Святий, весолый, свѣтлый и красный,

¹ Бажання сказати Могилі щось приємне на тему його імені потягло панегіристів туди, куди не ходили київські богослови: вони признають тут першенство ап. Петра і т. д., тимчасом як ми бачили, богослови висували прерогативи “Єрусалимського єпископа” — ап. Якова або Первозваного Андрія, апостола Русі і єпископа царгородського.

² Домові матері своєї — Печерській Лаврі, “ведлуг тіла” — матеріальному домові — в протиставленні небесному.

О преподобне, отче наш и пане,
 Свято обшедши в том аггелском стане
 И преложествѣ над нами, твоими
 Послушниками, иле их ест, всѣми,
 Житя потерши сотного дороги
 Просто Олимпу перейди пороги¹.

Ієродіакон Ісаіа, типонадзиратель

Київське братство і братство Луцьке, їх засоби, завдання і методи. Переходячи до другого культурного осередку київського відродження — Київського братства, стрічаємося з великими труднощами: коли від загальних, доволі поверхових відомостей, що правдою і неправдою перейшли в оборот підручників і популяризацій, потребуємо стягнути по якісь докладніші відомості в інтересних для нас питаннях, — ми спиняємось перед повним майже браком відомостей. Щось ближче про братство, про його відносини до школи, обставини його життя і под. маємо тільки в пізніших часах: в другій пол. XVII в., ще більше в XVIII в., і тоді можемо констатувати, що братства як такого — чогось, що нагадувало його прототип братство Львівське, — в Києві властиво не було. Був Братський монастир, що стояв під протекторатом або й під цілком конкретною владою митрополита, незважаючи на свої ставропігіальні права, і при цьому монастирі школа — колегія чи академія, ігумен Братського монастиря бував одночасно й ректором; братства ж як якоїсь громадської організації немає сліду, і, очевидно, її й не було. Чи було колись інакше? Чи це залежність від митрополії, витворена в Могиліних часах, розложила і атрофіювала колишню громадську організацію, чи, може, її й взагалі ніколи не було, і Київське братство в дійсності було тільки фірмою, під якою виступали ті сили, що в даний момент кермували політичними і культурними українськими справами.

Таке поставлення питання, на перший погляд, може здатись парадоксальним, неймовірним. Київське братство — така грізна сила, що фундується для поборювання

¹ Що б сказав Вишенський на таке мішання міфології до богословія — називання раю Олімпом!